

UN ISTORIC ÎN SLUJBA DIPLOMAȚIEI CONFESIONALE: ZENOVIE PĂCLIȘANU (1886-1957)

Adela Herban

Istoriografia românească ne-a obișnuit în abordarea unor momente istorice mari cu nume pe măsură, omițând adesea pe aceia care au pus umărul la realizarea lor. Zenovie Păclișanu se numără printre aceștia.

Câteva date biografice se impun de la sine. Născut într-o familie păstrătoare a celor mai bune tradiții țărănești, din comuna Straja, județul Alba, la 10 mai 1886, Zenovie Păclișanu a urmat, rând pe rând, cursurile liceului românesc din Blaj (1906) și pe cele ale Facultății de teologie din Budapesta (1906-1910). 1913 este anul în care întreprinde o călătorie de studii în Elveția, Franța și Germania, materializată în anul următor cu susținerea tezei de doctorat în teologie și, totodată, anul de debut în cercetarea fenomenului istoric. Calitățile sale intelectuale l-au impus în viața obștească pentru început ca profesor la seminarul teologic din Blaj (1911-1920), fiind și primul director al Bibliotecii centrale din această localitate. Implicat, ca atâți alți intelectuali, în procesul de întregire a României, pe Zenovie Păclișanu îl întâlnim în 1918 la Alba – Iulia în calitate de secretar al Comitetului Executiv al Consiliului Național Român din Blaj.

În următorii doi ani, evenimentele l-au propulsat ca director al Arhivelor Statului din Cluj – Napoca (1920-1922), iar apoi, pentru mulți ani, ca director general în Ministerul Instrucțiunii și Cultelor (1922-1948). Pentru perioade scurte, Zenovie Păclișanu a fost șef al Direcției Artelor din Ministerul Instrucțiunii Publice și Cultelor (ianuarie-septembrie 1930), director al Secțiunii Minoritare din cadrul Direcției Presei și Informațiilor de pe lângă Președinția Consiliului de Miniștri (iulie-decembrie 1931), revenind apoi ca director general al Direcției Minorităților din Ministerul Instrucțiunii Publice și Cultelor, respectiv din Ministerul Cultelor și Artelor, unde a rămas până în martie 1942. În următorii doi ani a fost director al Direcțiunii de Studii și Documentare din Ministerul Propagandei Naționale și totodată director de secție la Institutul de Istorie Națională din București. După reorganizarea ministerială din vara lui 1944, Zenovie Păclișanu a fost transferat cu Direcția pe care o conducea, la Ministerul Afacerilor Străine. Aici el a fost încadrat cu gradul de consilier cultural, fiind atașat pe lângă Direcțiunea Culturală de Presă, Propagandă și Informații. De asemenea, a condus și Oficiul de Studii al Ministerului.

Zenovie Păclișanu a fost membru corespondent al Academiei Române (1919), prelat papal. A căzut jertfă prigoanei comuniste alături de mulți alți oameni de valoare ai României interbelice, sfârșindu-și viața în închisoare¹. Istoricul Zenovie Păclișanu, cercetător profund a istoriei bisericești, a mișcării naționale a românilor transilvăneni din secolul al XVIII-lea dar și a curentelor revizioniste și ale minorităților, a fost cooptat în comisiile ce au pregătit două acte diplomatice de o valoare aparte: Concordatul semnat între Vatican și România și în Comisia politico-juridică a delegației române prezentă la Conferința păcli de la Paris.

Considerăm ca o necesitate în susținerea rolului determinant al istoricului în actul diplomatic a menționa câteva studii elaborate de el: *Propaganda catolică între românii din Ardeal și Ungaria înainte de 1500*, *Luptele politice ale românilor ardeleni din 1790-1792*, *Statistique des Roumains de Transylvanie au XVIII-e siècle*, *Guvernele maghiare și mișcările culturale ale românilor ardeleni*, *Vechi vizitațiuni canonice în Ardealul veacului al XVIII-lea*, *Ordinea maghiară în Europa Centrală*, *Politica minoritară a guvernelor ungurești (1867-1914)*, *Ungaria și acțiunea catolică în Orient*, *Hungary's struggle to annihilate its national minorities. Based on secret Hungarian documents*, *Propaganda catolică între românii din Ardeal și Ungaria înainte de 1900*, *Mișcările revizioniste în statele europene în cursul anului 1931*, *Problema statutului minorităților*, precum și o serie de articole, recenzii în diferite periodice ale timpului². În anul 1927 între Statul român și Vatican se semna Tratatul cunoscut în istorie și sub denumirea de Concordat, Tratat ratificat doi ani mai târziu de Parlamentul României.

¹ Mircea Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, București, 1996, p. 327-328; Claudiu Secașiu, *Istoricul Zenovie Păclișanu în închisorile comuniste (1949-1953; 1957)*. Documente inedite, în "Buletinul Cercurilor Științifice Studențești", V, Alba Iulia, 1999, p. 221-234; Ana și Arcadie Hinescu, *Oameni de ieri și de azi ai Blajului*, Blaj, 1994, p. 144-145; Clemente Plăianu, *Catolicism și ortodoxie românească*. Scurt istoric al Bisericii Române Unite, Cluj-Napoca, 1994, p. 121; Teodor Seiceanu, Ioan Buzași, *Blajul, Vatră de istorie și cultură*, București, 1986, p. 111.

² Octavian Bârlea, *Observări preliminare privitoare la Zenovie Păclișanu*, în "Perspective", nr. 53-60, München, iulie 1991-iunie 1993, p. 10-11.

Problemele rămase nesoluționate prin Concordat, în speță dreptul de reprezentare a bunurilor Status-ului romano-catolic ardelean în forma legală a persoanei juridice, au făcut obiectul unei noi Convenții între Statul român și Vatican cunoscută în istorie și sub denumirea de Acordul de la Roma (1932)³.

Istoricul Zenovie Păclișanu, așa cum am arătat deja, un bun cunoscător al problemelor istorico-juridice și minoritare din Transilvania, în calitate de director general în Ministerul Instrucțiunii și Cultelor, a primit însărcinarea redactării unui studiu (memoriu) axat pe originea și activitatea Status-ului romano-catolic ardelean în perioada ante și post românească. Studiul – asupra căruia ne-am propus să ne concentrăm atenția – demonstrează caracterul anacronic al Status-ului în dezacord cu societatea modernă și propune totodată soluții pentru adaptarea lui. Din punct de vedere al autorului, problema Status-ului are două părți, care "...pentru înțelegerea exactă a chestiunii, trebuiesc bine deosebite. Trebuie separată chestiunea existenței, structurii și funcționării Status-ului de chestiunea fondurilor și averilor lui"⁴. El definește Status-ul catolic ca "organul compus din clerici și mireni, ales de totalitatea credincioșilor Eparhiei catolice de Alba Iulia pentru a ajuta pe Episcop în administrarea anumitor fonduri și fundațiuni culturale" cu mențiunea că "în atribuțiunile Status-ului catolic" nu intră "... chestiunile de natură strict bisericească ierarhică". Toate aceste caracteristici îi conferă unicitate în lumea catolică. "Conform normelor canonice ale acestei Biserici, stăpânul absolut al eparhiei este Episcopul, care, în foarte puține cazuri e legat de avizul Capitlului de canonici, Capitlu care constituie organul consultativ al lui"⁵ – arată Zenovie Păclișanu.

Explicația apariției și evoluției acestei instituții – spune autorul – "ne-o dau împrejurările istorice între care s-a dezvoltat, de la Reformă încoace, catolicismul ardelean. Rămânând Eparhia catolică de aici pe la începutul jumătății a doua a veacului XVI fără episcop și fără capitu – situație care cu foarte mici întreruperi a durat până la începutul veacului al XVIII-lea - în mod fatal conducerea treburilor a ajuns în mâinile preoțimii de rând și ale mirenilor, afară de chestiunile de pură jurisdicție canonică". Mai mult încă – subliniază el – cunoscuta colecție de legi *Approbatæ Constitutiones* impune tuturor confesiunilor "recipiate" (reformată, catolică, luterană și unitariană) ca chestiunile mici – în minoribus – cari privesc numai tagma preoțească să fie soluționate de această tagmă însăși, dar – numai în adunări generale". Cât privește problemele de interes general ale creștinilor, acestea erau rezolvate "... numai cu concursul acestora, adică cu concursul frunțașilor mireni și al patronilor". De o parte deci, împrejurările timpului, de altă parte, legea însăși, au impus o abatere esențială de la normele Dreptului canonic al Bisericii catolice: "Episcopul nu mai e stăpânul absolut al credincioșilor, nici al preoților, nici al mirenilor. Pe când, conform canoanelor, Episcopul putea lua orice măsură, de aici înainte, măsuri care priveau preoțimea puteau fi luate numai în adunarea generală a lor, asemenea măsurile cari se refereau la credincioși, numai cu concursul frunțașilor lor. Astfel, au fost introduse nu numai în viața Bisericii catolice, ci în a tuturor celorlalte confesiuni ardeleni două organe esențiale: adunarea preoților și frunțașilor mireni. Această democratizare radicală a organismului bisericesc a fost codificată și amănunțit dezvoltată mai ales de confesiunile protestante din această provincie cari au influențat în măsură covârșitoare și pe catolici și pe românii ortodocși" – conchide Zenovie Păclișanu.

După ajungerea Ardealului sub habsburgi și după restabilirea ierarhiei catolice în Transilvania, practica de aproape două veacuri nu a mai putut fi distrusă, influența preoțimii și a mirenilor nu a mai putut fi eliminată din conducerea problemelor materiale, fundațiilor culturale ale eparhiei. Nu a putut fi eliminată, deși nici episcopii, nici regele nu o priveau cu ochi buni, fiindcă amestecul Status-ului constituia o diminuare și a puterii episcopale și a dreptului de Patron suprem al regelui. Cu toate acestea, - spune Zenovie Păclișanu – "Forma actuală a compunerii, funcționării și atribuțiunilor Status-ului catolic ardelean a fost fixată în adunarea frunțașilor catolici, ținută la Cluj în 10 ianuarie 1866, obținând la 19 august 1867 și aprobarea regală și de adunarea ținută la 12 mai 1873 la Alba Iulia ale cărei hotărâri au obținut și ele "prea înalta aprobare la 16 iulie a aceluiași an"⁶.

³ Ion Dumitriu-Snagov, România în diplomația Vaticanului. 1939-1944, București, 1991, p. 51; Adela Herban, Relațiile României cu Vaticanul în deceniul 3. Tratatul pentru Concordat, în "Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Historia", Cluj-Napoca, XXVII, 1-2, 1992, p. 159-187; Idem, Acordul de la Roma, în "Sargetia", XXV, Deva, 1992-1994, p. 803-822.

⁴ Valer Pop, Acordul de la Roma, Cluj, 1934, p. 67.

⁵ Ibidem, p. 68.

⁶ Ibidem, p. 69.

În încheierea primei părți a memoriului, Zenovie Păclișanu trage câteva concluzii asupra organizării, atribuțiilor și activității Status-ului romano-catolic ardelean. În primul rând vede această organizație ca "o abatere esențială de la normele canonice ale Bisericii catolice" deoarece "în eparhiile catolice episcopul este stăpânul absolut care numai în foarte puține cazuri este legat de avizul capitolului canonicilor" astfel "în aceste eparhii puterea și autoritatea tuturor organelor emană din delegația Episcopului". În situația dată, spune autorul, "în eparhia catolică din Transilvania, Episcopul nu mai are conducerea exclusivă a chestiunilor materiale, spirituale și culturale, ci acestea aparțin, mare parte, competenței unui organ ale cărui puteri și a cărui autoritate nu emană de la Episcop, ci de la sufragiile poporului credincios". În al doilea rând, prin natura atribuțiilor și prin drepturile pe care Status-ul catolic și le-a însușit în cursul dezvoltării sale, "el constituie nu numai o deviere de la litera și spiritul canoanelor, deviere de altfel explicabilă - menționează autorul - ci constituie o anomalie fără pereche în organizarea administrativ-bisericească, atât catolică cât și protestantă". Anomalia - explică el - "nu constă în faptul că Eparhia catolică de Alba Iulia are o adunare generală a delegaților clerici și mireni aleși de credincioși și nici în faptul că această adunare generală alege un "Consiliu Dirigent" compus din o treime clerici și două treimi mireni... ci în faptul că acest Status catolic este persoană juridică distinctă de eparhie și că importante bunuri și instituții culturale figurează nu ca proprietăți ale eparhiei ci ca proprietăți ale Status-ului". Anomalia - spune el mai departe - "constă în faptul că Status-ul a devenit din organ, organizație". Referindu-se la Regulamentul întocmit de Status-ul catolic în 1914 pentru Consiliul său dirigent și care a primit girul Regelui Ungariei la 24 aprilie 1915, Zenovie Păclișanu atrage atenția asupra art.1 al acestui act care vorbește despre "averea mobilă și imobilă și de fondurile Status-ului și fundațiunile aflătoare sub administrația lui". Prevederile acestui articol l-au îndrituit pe autorul memoriului să concluzioneze că Status-ul catolic "nu este un simplu organ bisericesc prin care capul eparhiei exercită unele din atribuțiile sale administrative, ci este însuși proprietar de mari bunuri materiale și culturale de interes bisericesc general"⁷.

În partea a doua, autorul memoriului analizează principalele bunuri ce compun averea Status-ului catolic, aceasta fiind compartimentată în fondul religionar, de studii și cel al burselor. Zenovie Păclișanu atrage atenția asupra faptului că la acea vreme "s-a făcut greșala de a se confunda fondul religionar și fondul de studii administrat de Status-ul catolic cu fondul general religionar și cu fondul general de studii cari pe timpul dominațiunii maghiare erau administrate de Ministerul Cultelor cu concursul unui Consiliu compus din fruntași clerici și mireni ai Bisericii catolice, iar sub stăpânirea românească averile lor au fost administrate de Ministerul Agriculturii". Pentru înlăturarea confuziilor, autorul memoriului vine cu următoarele precizări: "fondul general religionar și fondul religionar de studii au servit intereselor bisericești și școlare ale Bisericii catolice din fosta Ungarie" pe când "fondul religionar și fondul de studii administrate de Status-ul catolic" au servit doar "interesele bisericești și școlare ale Eparhiei catolice de Alba Iulia". Cât privește "fondul general religionar" și "fondul general de studii" - adaugă autorul - "avem dispozițiuni precise în articolul XIII al Concordatului" care stipulează că "Moșiile acestor fonduri fiind expropriate... rentele de împroprietărire cuvenite pentru aceste moșii să fie trecute la "Patromoniul Sacru".

După aceste clarificări, Z. Păclișanu vine și argumentează că "toate trei fondurile administrate... de Status-ul catolic, au o destinație categoric catolică... privind exclusiv Episcopia catolică de Alba Iulia"⁸. Autorul memoriului vine și cu soluții la rezolvarea problemei. "Anomalia - spune el - trebuie să înceteze, adică trebuie să înceteze ceea ce constituie o anomalie în structura și atribuțiunile actuale ale Status-ului". Și precizează că "dacă Episcopul catolic ardelean vrea să aibă adunări generale ale delegaților credincioșilor, și o reprezentanță, un consiliu, ... ales de această adunare generală pe care să-l consulte și să-l utilizeze în chestiuni cari cad în afară de sfera strictei ierarhii - chestiuni fundamentale, materiale și culturale, - Statul nu poate avea nici o obiecție legală de făcut, fiindcă astfel de organe are și cultul ortodox și cultele protestante". În susținerea celor afirmate Zenovie Păclișanu îl dă ca exemplu pe Episcopul Timișoarei care "a înființat un consiliul școlar diecesan, compus din fruntași clerici și mireni" (1931 n. n.). De altfel "Codex juris canonici însuși prevede în canonul 5 că obiceiurile contrarii canoanelor - cazul Status-ului, nominalizează autorul - întrucât nu sunt expres reprobate de noul Codice, pot fi menținute, dacă Episcopul crede că, din cauza împrejurărilor, nu pot fi supimate fără primejdie". În situația însă a

⁷ Ibidem, p. 70.

⁸ Ibidem.

Status-ului – spune el acesta “nu poate avea personalitate juridică proprie, nu poate fi proprietar de bunuri materiale și instituții culturale, el nu poate lucra cu de la sine putere, nu poate fi organizație, ci, în cazul cel mai bun, un simplu organ cu atribuțiuni date de Episcop, lucrând în numele lui și sub răspunderea lui”. Transpunând în practică cele afirmate “... cele câteva licee catolice din Transilvania nu vor mai fi licee ale Status-ului catolic, fondurile amintite nu vor mai fi fonduri ale Status-ului”, profesorii nu vor mai fi “profesori ai Status-ului”, etc. și exemplele date de Zenovie Pâclișanu ar putea continua. Revenind la cele trei fonduri (religionar, de studii și al burselor) fiecare din ele cu o destinație precisă, autorul arată că “Până la 1867 au fost administrate de Comisiunea catolică, înființată de Maria Terezia, pe lângă guvernul ardelean, la început pentru administrarea așa numitului “fond Lusitan” din care s-a dezvoltat “fondul religionar” și căruia i s-a dat mai târziu și administrarea fondului de studii și a fondului burselor”. Desființându-se Comisiunea catolică la anul mai sus menționat, fondurile au trecut în administrația Status-ului și așa au rămas până la unirea Transilvaniei cu România în 1918.

“Preluarea lor iarăși de administrația Statului, acum după 65 de ani, mi se pare foarte grea și inoportună - arată Zenovie Pâclișanu - ele fiind fonduri bisericești vor trebui administrate de Biserică. De Biserică, adică de Episcopie, sub răspunderea ei, nu de Status și nu sub răspunderea lui, și sub controlul legal al Status-ului, control prevăzut categoric în Legea pentru regimul general al Cultelor”⁹.

La 30 mai 1932 Statul român reprezentat de Valer Pop și Vaticanul prin delegatul său Cardinalul Pacelli, semnavă în capitala de la poalele Quirinalului, așa numitul Acord de la Roma. Facem precizarea că cu toate că poartă titulatura “Acord privitor la interpretarea articolului IX din Concordatul de la 10 mai 1927 între Sfântul Scaun și Guvernul României” este de fapt, prin conținut un alt tratat. El, de altfel, a și fost ratificat la opt ani de la semnarea lui, respectiv la 2 martie 1940, prin Decretul nr. 659¹⁰. Importanța Acordului constă în aceea că, prin crearea Consiliului Episcopiei catolice de rit latin de Alba Iulia, se pune capăt Status-ului romano-catolic ardelean, acea organizație mai mult laică decât ecleziastică, unică în lumea catolică și totodată, se regelementa situația averilor administrate de el.

Acordul semnat de Valer Pop și Cardinalul Pacelli are în esență aceleași elemente, raționamente și soluții pe care le găsim și în materialul lui Zenovie Pâclișanu, ceea ce l-a determinat pe acesta să aprecieze că “... studiul serios al ei (organizației Status-ului catolic ardelean n.n.), ne-a dus la aceleași rezultate”¹¹.

UN HISTORIEN AU SERVICE DE LA DIPLOMATIE CONFESSIONNELLE: ZENOVIE PÂCLIȘANU (1886-1957)

Résumé

L'historiographie roumaine nous a habitué avec le fait d'aborder des événements historiques, mais on laisse au dehors les personnalités qui les ont réalisés. In ce cas se trouve Zenovie Pâclișanu.

L'historien Zenovie Pâclișanu, chercheur scientifique de l'histoire de l'église, des mouvements nationaux des Roumains de Transylvanie pendant le XVIII-ème siècle et également, des courants révisionnistes et des minorités. Il a fait partie aux commissions qui ont préparé deux actes diplomatiques avec une valeur spéciale: le Concordat signé de Roumanie et Vatican et aussi il a été coopté en Commission politique-juridique de la délégation roumaine qui a été présenté à la Conférence de Paix de Paris.

Zenovie Pâclișanu, dans sa qualité de directeur dans le Ministère de l'Instruction et des Cultes, lui a mis en charge de rédiger une étude sur l'origine et l'activité de Status romain-catolique de Transylvanie pendant le période d'avant et après l'année 1918. L'étude de l'auteur démontre le caractère anachronique du Status qui a été en désaccord avec la société moderne et propose en même temps, des solutions pour être adapté. Le 30 mai 1932 l'Etat Roumain, représenté par Valer Pop et le Vatican, par son délégué le cardinal Pacelli ont signé, dans la capitale, au pieds de Quirinal, l'Accord de Rome. Cet Accord a dans son contenu les mêmes éléments raisonnables et les solutions trouvés aussi dans l'étude de Zenovie Pâclișanu ce qui l'a déterminé de commenter que „l'étude sérieux de l'organisation de Status catolique de Transylvanie a apporté les mêmes résultats”.

⁹ Ibidem, p. 71.

¹⁰ Ioan N. Floca, Din istoria dreptului românesc. III. Concordatul, Sibiu, 1993, p. 33.

¹¹ Valer Pop, op. cit., p. 72.